

KEERZIJDE

EEN ANALYSE OP DE DOORWERKING VAN EEN
INTERVENTIONISTISCHE BUITENLANDPOLITIEK IN IRAN IN DE
TWINTIGSTE EEUW

Instelling: Universiteit Utrecht
Faculteit: Geesteswetenschappen
Opleiding: Geschiedenis
Cursus: Onderzoeksseminar III C
Cursuscode: GE3V14053
Docent: Dr. Y. Kleistra
Naam: Jeffrey van de Bunt
Studentnummer: 3713881
Datum: 10 juni 2015
Bachelor eindwerkstuk

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	2
§1 <i>Probleemstelling</i>	2
§2 <i>Theoretisch kader</i>	3
§3 <i>Iran</i>	4
Hoofdstuk 1 <i>Invloed van Groot-Brittannië</i>	6
§1.1 <i>Aard en motief van interventie</i>	6
§1.2 <i>Consequenties voor nationalisme</i>	9
§1.3 <i>Politieke doorwerking</i>	10
§1.4 <i>Balans</i>	12
Hoofdstuk 2 <i>Invloed van de Verenigde Staten</i>	13
§2.1 <i>Aard en motief van interventie</i>	13
§2.2 <i>Consequenties voor nationalisme</i>	15
§2.3 <i>Politieke doorwerking</i>	17
§2.4 <i>Balans</i>	18
Hoofdstuk 3 <i>Invloed van Irak</i>	20
§3.1 <i>Aard en motief van interventie</i>	20
§3.2 <i>Consequenties voor nationalisme</i>	23
§3.3 <i>Politieke doorwerking</i>	24
§3.4 <i>Balans</i>	25
Conclusie	26
§1 <i>Onderzoeksvraag</i>	26
§2 <i>Theorie</i>	26
§3 <i>Onderzoekresultaten en aanbevelingen</i>	27
Literatuurlijst	29

INLEIDING

In 1979 werd tijdens de Iraanse Revolutie de prowesterse sjah Mohammed Reza Pahlavi afgezet. In zijn plaats kwam de strengislamitische ayatollah Ruhollah Khomeini aan de macht, die zijn retoriek en opvattingen door een extreem antiwesters karakter liet kenmerken. In zijn verhaal hekelde hij de Westerse bemoeienis in Iraanse aangelegenheden en refereerde hij met regelmaat aan Mohammed Mossadeq. Deze was van 1951 tot 1953 de democratisch gekozen premier van Iran, totdat hij middels een door de Amerikanen en Britten gesteunde staatsgreep werd afgezet. Ook Mossadeq trok in zijn verhaal fel van leer tegen Westerse imperialistische bemoeienissen en poogde hier als premier een einde aan te maken. Die bemoeienissen zouden na de coup van 1953 echter nog enkele decennia voortduren, tot aan de machtsconsolidatie van het strengislamitische regime in de jaren tachtig.

§1 PROBLEEMSTELLING

Het aan de macht komen van zowel Mossadeq als Khomeini en de grote populariteit die zij genoten, duiden er beide op dat hun opvattingen in Iran breed door het volk gedragen werden. Aangezien het dat nationalistische sentiment dat zij vertolkten was dat aan hen die populariteit gaf, kan men zich afvragen of het buitenland met haar aanwezigheid en bemoeienis aldaar niet zelf een groot aandeel heeft geleverd aan het Iraanse nationalisme en daarmee wellicht aan het aan de macht komen van nationalistische politici. Die hypothese staat in dit onderzoek centraal.

De hoofdvraag luidt: *In welke zin droeg de interventie van buitenlandse staten bij aan een anti-imperialistisch nationalisme in Iran?* Deze vraag laat zich onderzoeken door achtereenvolgens drie aparte staten onder de loep te nemen die met hun invloed de Iraanse soevereiniteit schonden, en daarbij steeds na te gaan in welke zin zij daarmee bijdroegen aan een nationalistisch sentiment onder de Iraanse bevolking. Allereerst is dat Groot-Brittannië, ten tweede de Verenigde Staten en ten derde Irak. Samen vormen zij de drie staten die in de twintigste eeuw in Iran het ingrijpendst hebben geïntervenieerd, waarbij die interventie in het geval van Irak zelfs de vorm aannam van een oorlog.

Die vraag kan worden beantwoord door allereerst in kaart te brengen wat de door die staat uitgeoefende buitenlandse invloed nu precies behelsde en welk motief daarachter schuilging. Ten tweede dient te worden gekeken naar de doorwerking hiervan die raakt aan de hypothese, oftewel, waarom en in hoeverre deze uitgeoefende invloed weerstand opriep onder de Iraanse

bevolking. Ten derde wordt onderzocht hoe deze bemoeienis en de weerstand die het opriep door nationalistische politici werd aangewend om de steun van de bevolking achter zich te krijgen.

De periode waar dit onderzoek zich op richt begint bij aanvang van de twintigste eeuw en loopt door tot aan de jaren tachtig. Het richt zich daarbij op Iran binnen het domein van het postkolonialisme. Vanwege die periodieke, geografische en thematische afbakening is er veelal gebruik gemaakt van literatuur welke zich bevindt binnen het veld van de internationale betrekkingen en dat van de Midden-Oostenstudies.

§2 THEORETISCH KADER

Mansoor Moaddel, Mark Tessler en Ronald Inglehart brengen samen voor het voetlicht hoe nationalistisch bewustzijn en trots in het bijzonder onder buitenlandse dominantie worden aangewakkerd. Dat brengt, zo betogen zij, een nationalistische reactie voort, waarvan de vorm en intensiteit afhangen van de aard van de dominantie; dat wil zeggen, of die dominantie cultureel, politiek en economisch van aard is en of er van bezetting sprake is.¹ Economische dominantie bijvoorbeeld, zou in dat geval leiden tot een economisch nationalisme. Iran heeft gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw onophoudelijk te maken gehad met buitenlandse dominantie; soms met meerdere en soms met alle genoemde soorten en zou, deze bevindingen volgend, dus een fel nationalisme gekend moeten hebben dat hieruit voortkwam. Het is het doel van dit onderzoek die veronderstelling te toetsen.

Kristin S. Tassin beargumenteert dat de invloed die buitenlandse mogendheden probeerden uit te oefenen weezin opwekte onder de bevolking in kwestie. Dikwijls wakkerde dit een – wat Neil Lazarus noemt – anti-imperialistisch nationalisme aan, dat stoelt op ofwel de afscheiding van de imperialistische macht ofwel op de consolidatie van de macht die hierop volgt, en die de taak heeft ‘of reclaiming community from within boundaries defined by the very power whose presence denied community.’ Tassin betoogt dat bestuurders uit dit anti-imperialistische nationalisme munt konden slaan door zich af te zetten tegen imperialistische machten en daarmee de steun van het hierachter verenigde volk wisten te vergaren.² Dit onderzoek wil een aanvullende bijdrage leveren aan die gedachtevorming. Tassin focust zich in haar onderzoek

¹ Mansoor Moaddel, Mark Tessler and Ronald Inglehart, 'Foreign Occupation and National Pride: The Case of Iraq', *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 72, No. 4 (2008) 679.

² Kristin S. Tassin, "Lift up your head, my brother": Nationalism and the genesis of the Non-Aligned Movement', *Journal of Third World Studies* 23, 1 (2006) 158.

uitsluitend op anti-imperialistische bestuurders. Dit onderzoek daarentegen beslaat voor een groot deel een tijdsbestek waarin de Iraanse bestuurders juist imperialistisch waren en het de oppositie was die anti-imperialistisch was. Door Iran als case study te gebruiken wil dit onderzoek toetsen of haar concept ook opgaat wanneer dat op de oppositie wordt toegepast.

Dit onderzoek heeft niet als doel, noch als pretentie de Iraanse Revolutie te kunnen of willen verklaren of aan te tonen hoe Khomeini in die revolutie als winnaar uit de bus kon komen. Vaststaat dat voor beide gebeurtenissen veel factoren als oorzaak zijn aan te wijzen. Een verklarende factor vinden voor de Iraanse Revolutie vormt dan ook niet het uitgangspunt van dit onderzoek. Geprobeerd wordt in plaats daarvan inzicht te krijgen in hoe buitenlandse interventie onbedoelde en averechtse effecten tot gevolg kan hebben gehad. De Iraanse casus vormt in dat opzicht slechts de case study die het mogelijk maakt dat te onderzoeken.

Een aantal concepten is in dit onderzoek relevant en verdient daarom een korte toelichting. *Imperialisme* allereerst behelst de idee van machtsuitbreiding buiten de eigen originele staatsgrenzen, waarbij andere naties of landen politiek en economisch gedomineerd worden, hetzij formeel, hetzij in de praktijk.³ *Interventionisme* houdt het door een staat interveniëren of militair ingrijpen in de aangelegenheden van een andere staat in.⁴ De *soevereiniteit* van dat land wordt daarmee geschonden, wat inhoudt het recht van een land op haar grondgebied onafhankelijk het gezag uit te oefenen.⁵ *Nationalisme* tot slot betekent het verlangen naar politieke onafhankelijkheid door mensen die eenzelfde cultuur delen en gaat gepaard met een groot gevoel van trots ten aanzien van het eigen land. De nadruk wordt hierbij gelegd op lokale identiteiten en verbondenheden. Nationalisme kan tevens een symbolisch gereedschap zijn, dat vooral onder omstandigheden van buitenlandse overheersing door politieke leiders wordt aangewend om de bevolking te beheersen.⁶

§3 IRAN

Tot slot, vooraleer op de interventie van buitenlandse staten kan worden ingezoomd, eerst nog een kleine introductie van Iran zelf met daarbij enige voor dit onderzoek relevante informatie. Iran laat zich vanwege enkele fundamentele verschillen niet zomaar vergelijken met de overige staten uit het Midden-Oosten. Haar oppervlakte valt allereerst op: Iran is met een oppervlakte

³ David Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics* (Londen 2002) 236; David Seddon, *A Political and Economic Dictionary of the Middle East* (Londen 2004) 275.

⁴ P.H. Collin, *Dictionary of Politics and Government* (Londen 2004) 124-125.

⁵ Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics*, 454.

⁶ Collin, *Dictionary of Politics and Government*, 158; Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics*, 331.

van drie keer de grootte van Frankrijk, na Saudi-Arabië het grootste land in het Midden-Oosten. Wellicht nog wezenlijker echter dan het geografische onderscheid is het culturele onderscheid. Het Midden-Oosten bestaat voor het overgrote deel uit Arabische en soennitische landen, maar Iran hoort daar – als Perzisch en sjitisch land – niet bij. Iran vormt de kern van het vroegere Perzische Rijk dat een machtige en rijke geschiedenis kent. Die geschiedenis en die culturele verschillen zijn wezenlijk. In de eerste plaats omdat ze van Iran een uniek en trots land maken en het daarmee extra vatbaar maken voor gevoelens van nationalisme. In de tweede plaats omdat het een van de redenen is van de geïsoleerde positie waarmee Iran te maken heeft gehad en vandaag de dag nog steeds te maken heeft.⁷

⁷ Roger Homan, 'The Origins of the Iranian Revolution', *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 56, No. 4 (1980) 676.

HOOFDSTUK 1: INVLOED VAN GROOT-BRITANNIË

“Control over the production and distribution of oil is the decisive factor in defining who rules whom in the Middle East.”

- Christopher Hitchens

Het Britse imperium koloniseerde en onderwierp door de eeuwen heen veel gebieden en volken. Ook het Midden-Oosten kon zich aan die Britse kolonisatiedrang niet onttrekken. Toch heeft Iran, ondanks haar strategische ligging en haar natuurlijke grondstoffen, nooit formele kolonisatie gekend.⁸ Niettemin woedt er onder de Iraanse bevolking sinds jaar en dag een zeer fel anti-Brits sentiment, waarbij in het verleden gewelddadige opstanden en aanslagen op met Groot-Brittannië geassocieerde politici niet ontbraken. Dit anti-Britse sentiment kwam voort uit een Brits imperialisme dat, hoewel dit dus nooit uitmondde in de formele kolonisatie van Iran, wel leidde tot bemoeienissen in Iraanse aangelegenheden op het politieke, militaire en economische vlak. Dit alles roept een aantal vragen op: allereerst hoe zich die Britse bemoeienis precies manifesteerde en wat daarvan het motief was; vervolgens wat de gevolgen van die bemoeienis waren voor het Iraanse anti-imperialistische nationalisme; en tot slot waar het vervolgens in uitmondde wanneer politici die anti-imperialistische banier oppakten, in concreto in de casus van Rezā Shāh en Mohammed Mossadeq.

§1.1 AARD EN MOTIEF VAN INTERVENTIE

Een blik werpen op de geschiedenis van de Britse aanwezigheid in Iran maakt het anti-Britse sentiment aldaar naast verklaarbaar wellicht ook zelfs excuseerbaar, maar stelt ons op zijn minst in staat om de geschiedenis van het land en de daar levende sentimenten beter te begrijpen. Die Iraanse geschiedenis wordt vanaf de negentiende eeuw grotendeels getekend door de rivaliteit tussen twee imperialistische machten: Groot-Brittannië en Rusland. Beide landen zagen hun aanwezigheid in Iran als essentieel voor hun verdere imperialistische ambities, en dat die aanwezigheid niet uitmondde in de formele kolonisatie van Iran door een van beide grootmachten valt louter te verklaren doordat beide landen het risico op een grote oorlog met elkaar niet aandurfd. Het is die context die een antwoord geeft op de vraag waarom de rivaliteit

⁸ Juan R. I. Cole en Deniz Kandiyoti, 'Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia: Introduction', *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 34, No. 2, *Special Issue: Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia* (2002) 199.

in Iran voornamelijk een economisch karakter aannam en waardoor vervolgens de rol van Groot-Brittannië in Iran werd geschapen.⁹

Die economische rol begon in 1872, toen Baron Paul Julius de Reuter van de sjah een monopolie kreeg toegekend op de gehele Iraanse industrie. In 1890 kende de sjah opnieuw een monopolie toe aan een Britse onderneming, ditmaal op de productie, verkoop en export van alle tabak in Iran. Het werkelijke begin van de zo gehate Britse invloed in de Iraanse olie-industrie was vier jaar later in 1900, toen William Knox D'Arcy van de Iraanse overheid het alleenrecht kreeg op de olie-exploitatie in Iran met uitzondering van in vijf aan Rusland grenzende provincies. In ruil hiervoor kreeg de Iraanse overheid een eenmalige geldsom en een jaarlijkse uitkering van 16% op de met olie verdiende nettowinst. Uit de daardoor nu evidente economische belangen van Groot-Brittannië in Iran vloeiden haar verdere politieke bemoeienissen voort.¹⁰

Het in 1907 gesloten Verdrag van Sint-Petersburg is tekenend voor de houding van Groot-Brittannië ten opzichte van Iran en diens soevereiniteit. Dat verdrag diende ertoe de Anglo-Russische rivaliteiten opzij te zetten en werd gesloten in het licht van de opkomende Duitse dreiging. Iran vormde daarin niet meer dan een speelbal. Afgesproken werd dat Iran werd opgedeeld in een Britse, een Russische en een neutrale zone, waarbij het veelzeggend is dat dit zonder betrokkenheid van Iraanse functionarissen werd overeengekomen. Achter deze opdeling ging een Brits economisch belang schuil: het verstevigde de Britse greep op de Zuid-Oostelijke regio van Iran en hiermee haar kans om olie te vinden, iets wat in datzelfde jaar ook daadwerkelijk gebeurde. Dat betekende het levenslicht van de Anglo-Persian Oil Company (APOC),¹¹ de voorloper van de Anglo-Iranian Oil Company (AIOC), 'where "Anglo" represented the English interests and "Iranian" simply referred to the place from which they drew the oil', aldus Vijay Prashad in een treffende naamsduiding.¹² De belangen van dit Britse bedrijf en de Britse regering raakten vervolgens met elkaar verweven bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, waarmee olie van groot belang werd voor de Britse regering en die haar ertoe bewoog in APOC een meerderheidsbelang te nemen.¹³

Het was diezelfde Eerste Wereldoorlog die het begin betekende van de schendende en schofferende koers ten aanzien van de Iraanse soevereiniteit door Groot-Brittannië. Zo werd

⁹ Chris Paine en Erica Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954', *MERIP Reports*, No. 37 (1975) 3.

¹⁰ Ibidem, 6.

¹¹ Ibidem, 8.

¹² Vijay Prashad, *The Darker Nations. A People's History of the Third World* (New York 2007) 75.

¹³ Paine en Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers', 9.

allereerst de Iraanse neutraliteit genegeerd en vielen strijdende troepen het land binnen. Schade aan de pijpleidingen, die vervolgens tijdens de oorlog ontstond, werd aan Iran doorberekend en ingehouden op de winstuitkering. De aanwezigheid van de Britse en Russische troepen maakte dat Iran in en na de Eerste Wereldoorlog nog verder dan voorheen als onafhankelijke staat uiteen viel. Het Anglo-Perzische Verdrag van 1919 had deels als doel Iran weer een sterke centrale overheid te geven. Het verdrag gaf Groot-Brittannië in de praktijk tevens de controle over de Iraanse grondstoffen en over het Iraanse leger.¹⁴

In 1930 zegde Rezā Shāh de D'Arcy-overeenkomst op. Reden hiervoor waren de geschillen tussen APOC en de Iraanse overheid, die voortkwamen uit de stelselmatige pogingen van APOC om onder gemaakte afspraken uit te komen. Het voert te ver hier de ingewikkelde constructies die APOC hiervoor aanwendde uit de doeken te doen – zie voor een uitstekende poging hiertoe de uiteenzetting van Paine en Schoenberger¹⁵ – maar van belang is dat APOC geen poging onbenut liet zo min mogelijk geld af te dragen en zo veel mogelijk kosten op het bord van de Iraanse overheid te schuiven. De weigering van APOC de in 1930 ingestelde inkomstenbelasting van 4% af te dragen, vormde vervolgens de aanleiding voor Rezā Shāh de overeenkomst op te zeggen. In 1933 werd, terwijl de Britse oorlogsschepen in de Perzische golf lagen, een nieuwe overeenkomst getekend die enkele symbolische maar in werkelijkheid weinig betekenisvolle concessies deed in de richting van Iran. Deze toch al niet veel betekende concessies werden bovendien stelselmatig geschonden door de Britten die van de hele deal een farce maakten; vanzelfsprekend in het nadeel van de Iraniërs: 'In short, the new concession was a gold mine for the Company.'¹⁶

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Iran net als tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal, maar die neutraliteit werd wederom net als tijdens de Eerste Wereldoorlog niet gerespecteerd. Het essentiële belang van olietoevoer was voor de Britten een belangrijk motief achter de invasie.¹⁷ Die invasie mondde verder uit in het afzetten van de sjah, welke zich in de ogen van de geallieerden niet genoeg hun wil liet opleggen.¹⁸

¹⁴ Ghods, 'Iranian Nationalism and Reza Shah', 37.

¹⁵ Paine en Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers', 12.

¹⁶ Ibidem, 13-14.

¹⁷ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 97.

¹⁸ Steven R. Ward, *Immortal: A Military History of Iran and Its Armed Forces* (Washington, DC 2009) 151.

§1.2 CONSEQUENTIES VOOR NATIONALISME

Die Britse rol in ogenschouw nemende, mag het niet verbazen dat zij bijdroeg aan een anti-imperialistisch sentiment dat zich specifiek op Groot-Brittannië richtte, en het is dat sentiment dat de weg plaveide voor nationalistische politici. Maar hoe manifesteerde dat sentiment zich precies?

Dat anti-imperialistische sentiment begon al direct bij de eerste Britse invloed uit 1872. Het in dat jaar en het in 1890 toegekende monopolie veroorzaakten beide dusdanig veel protesten onder de Iraniërs dat beide niet in stand bleven. Niet alleen vormden zij de opmaat voor het anti-Britse sentiment, maar beide schiepen ook het precedent voor de rol die Groot-Brittannië, de Iraanse overheid en de Iraanse bevolking sindsdien dikwijls speelden en waar ook de latere rol van Groot-Brittannië in de Iraanse olie-industrie binnen valt te plaatsen. Die rolverdeling was er een waar Groot-Brittannië zich toegang verschafte tot de Iraanse industrieën; waar de Iraanse overheid haar land in de uitverkoop deed; en waar de Iraanse bevolking vervolgens het nakijken bij had. Ook de moord op de sjah in 1896, die uit die toegeeflijkheid aan de Britten voortvloeide, mag worden gezien als voorbode voor de daaropvolgende decennia, waarin de Iraanse bevolking meer dan eens gewelddadig afrekende met politieke leiders die het land door buitenlandse machten lieten leegtrekken.¹⁹

Het in 1900 toegekende monopolie dat op de olie betrekking had bleef wel intact. Samen met de in 1907 tussen Groot-Brittannië en Rusland overeengekomen opdeling van Iran, die een van de redenen was voor de verdere decentralisatie en die welhaast het uiteenvallen van het land tot gevolg had,²⁰ droeg bij aan diepere anti-Britse gevoelens. Bovendien lekte in 1917 het in 1915 gesloten Constantinopelakkoord uit, waarin de Iraanse vrees voor een blijvende opdeling van Iran bevestigd werd en waarbij de neutrale zone aan Groot-Brittannië werd toegekend. Het was in dat licht bezien logisch dat Duitsland, de tegenstander van Groot-Brittannië en Rusland, in Iran positief beschouwd werd.²¹ Het Anglo-Perzische Verdrag van 1919 dat de Britten nog meer macht gaf, kon rekenen op dusdanig veel verzet van het Iraanse volk en van de provinciebesturen dat het verdrag uiteindelijk verworpen werd.²²

Het in 1941 afzetten van de sjah, die dat sentiment tot op zekere hoogte deelde en wat voor diens verwijdering dan ook de reden was, betekende op de korte termijn een Britsgezindere overheid. Echter leidt een Britsgezindere overheid niet automatisch ook tot een Britsgezinder

¹⁹ Paine en Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers', 4.

²⁰ Ibidem, 8.

²¹ Ibidem, 9.

²² Ghods, 'Iranian Nationalism and Reza Shah', 37.

volk. In de casus van Iran kan omgekeerd daarentegen wel worden gesteld dat een Britsgezindere overheid leidde tot een minder overheidsgezind volk. Het zijn dan ook die jaren waarin de geslaagde aanslag op Minister-President Haj Ali Razmara en de twee mislukte aanslagen op de sjah plaatsvonden en die slechts een tweetal voorbeelden vormen in een langere lijst van aanslagen op zogenoemde anglofiele politici.

Het was hetzelfde anti-Britse en nationalistische klimaat, waarin leuzen als “Death to the British!” klonken, dat de roep om een betere olieovereenkomst met Groot-Brittannië deed omslaan in een roep tot een algehele nationalisatie. Die roep werd zo sterk dat toen de Britten met veel tegenzin uiteindelijk een overeenkomst opstelden welke de oliewinsten op een 50/50-basis verdeelden, dit door de Iraniërs niet meer werd geaccepteerd en nationalisatie voor hen de enige gangbare weg werd.²³ Dat die nationalisatie de eerste was in de olielanden en de inspiratie vormde voor de nationalisaties die daarop volgden,²⁴ toont niet alleen de hevigheid van het anti-imperialisme aan, maar is eveneens veelzeggend voor de gevolgen ervan.

§1.3 POLITIEKE DOORWERKING

Met een dergelijk sentiment, in dit geval veroorzaakt door de Britse invloed, lijkt de weg geplaveid voor nationalistische politici. De casus van Rezā Shāh, die in 1921 middels een coup d'état aan de macht wist te komen voordat hij in 1925 tot sjah benoemd werd, bevestigt die veronderstelling als eerste. Hij schreef de erbarmelijke staat van het land toe aan buitenlandse machten en zwakke en corrupte Iraanse politici die voor hen gevoelig waren. Met nationalistische uitspraken als ‘We want to establish a government that will not be an instrument of foreign politics’²⁵ wist hij de steun van alle lagen van de bevolking achter zich te krijgen en zo het nagenoeg uiteengevallen Iran met nationalistische en anti-imperialistische retoriek te herenigen.²⁶

Naast zijn retoriek was ook zijn beleid erop gericht de Iraanse onafhankelijkheid en neutraliteit ten opzichte van de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië te vergroten, en het nieuws van zijn – uiteindelijk tevergeefse – beslissing in 1930 de olieovereenkomst met Groot-Brittannië op te zeggen, werd door het volk met feesten en festivals begroet.²⁷ Rezā Shāh danste dus niet naar de pijpen van de geallieerden en werd in plaats daarvan zelfs van Duitse sympathieën beticht. Die Duitse sympathieën waren inderdaad aanwezig, maar moeten uiteraard geplaatst worden in het

²³ Stephen Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (Hoboken 2003) 78.

²⁴ Prashad, *The Darker Nations*, 75.

²⁵ Ghods, 'Iranian Nationalism and Reza Shah', 38.

²⁶ Ibidem, 39-40.

²⁷ Paine en Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers', 13.

licht van het imperialisme van Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie. Dat de sjah de wil had tot een onafhankelijke koers, betekende echter niet ook dat hij die macht bezat. In 1941 moest hij het veld ruimen en plaats maken voor zijn zoon, Mohammad Reza Pahlavi, wat tot dan toe meest drastische schending van de Iraanse soevereiniteit behelsde.²⁸

Het weghalen van de sjah was niet alleen een uiting van een Britse schending van de soevereiniteit, maar had ook concreet tot gevolg dat er nu ruimte kwam voor andere, nog anti-imperialistischere politici, in concreto de uitgesproken nationalistische Mohammed Hedayat Mossadeq.²⁹ Mossadeq was de leider van de seculiere en nationalistische *National Front Party* en was van een anti-imperialistische politiek al decennialang de politieke pleitbezorger, waarvoor hij in sommige kringen het stempel *anglofoob* kreeg opgeplakt. Door Rezā Shāh werd hij gedwongen zich in diens machtsperiode stil te houden en met het uit het zadel stoten van Rezā Shāh deed de mogelijkheid zich voor Mossadeq dus voor weer politiek actief te worden.³⁰

Soevereiniteit en onafhankelijkheid van buitenlandse machten vormden de kern van zijn verhaal, waarin hij zich afzette tegen de imperialistische machten en de Iraanse politici die voor hen capituleerden. Wanneer hij sprak over de toestand van het Iraanse volk deed hij dat met een grote emotie, welke zich regelmatig uitte in woede-uitbarstingen en tranen, deels oprecht en deels berekend.³¹ In dat verhaal paste eveneens de strijd voor nationalisatie van de olie-industrie. Immers had Iran volgens Mossadeq ‘the inalienable right to have full control over the production, sale, and export of its own oil resources.’³² In 1950 was hiervoor in het parlement echter nog onvoldoende steun en een door Mossadeq afgedwongen stemming hiertoe werd met een ruime meerderheid verworpen.³³

De olieovereenkomst tussen de Verenigde Staten en Saudi-Arabië op een 50/50-basis en de weigering van de Britse regering en AIOC om met Iran een dergelijke overeenkomst te sluiten,³⁴ waren precies datgene wat Mossadeq in de kaart speelde om de strijd voor nationalisatie in zijn voordeel te beslechten. Met dat nieuws en de woede die dit onder het volk veroorzaakte, slaagde hij er met zijn nationalistische geluid in een massabeweging op gang te krijgen die net als hij voor nationalisatie van de olie-industrie pleitte. Met deze steun wist hij vervolgens ook het parlement achter zich te krijgen en een regering te vormen die de nationalisatie daadwerkelijk wist

²⁸ Ward, *Immortal*, 151.

²⁹ Darioush Bayandor, *Iran and the CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited* (New York 2010) 13.

³⁰ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, xxii.

³¹ Mary Ann Heiss, ‘The United States, Great Britain, and the Creation of the Iranian Oil Consortium, 1953-1954’, *The International History Review*, Vol. 16, No. 3 (1994) 20.

³² Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran* (New York 2008) 114.

³³ Kinzer, *All the Shah's Men*, 76.

³⁴ *Ibidem*, 77.

te verwezenlijken.³⁵ Met behulp van radiotoespraken waarin hij zich tot het volk richtte en de angst uitsprak dat er krachten waren die nationalisatie terug wilden draaien, wist hij steeds het volk de straat op te krijgen en zo de sjah in hun onderlinge politieke strijd te beteugelen.³⁶

§1.4 BALANS

De Britse betrokkenheid in Iran, die in feite weinig anders behelsde dan het plunderen van de natuurlijke grondstoffen, bracht dus een anti-imperialistisch en nationalistisch sentiment teweeg dat na de Eerste Wereldoorlog aan Rezā Shāh de ruimte bood om, varende op anti-imperialistische retoriek, een succesvolle greep naar de macht te doen. Diens beleid, dat flirtte met het nationalisme en anti-imperialisme, was voor de Britten reden hem van de troon te halen, hetgeen naast de troonsbestijging van Mohammed Reza eveneens de politieke wederopstanding van de onversneden nationalist Mohammed Mossadeq tot gevolg had. Laatstgenoemde kon bovendien, door het nog zichtbaardere Britse imperialisme en met de hem geboden ruimte binnen het Iraanse nationalisme, uitgroeien tot leider van het volk. De nationalisatie van de Iraanse olie-industrie die daarvan een uitvloeisel was, hadden de Britten in die zin dan ook aan zichzelf te wijten.

³⁵ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 116.

³⁶ *Ibidem*, 117.

HOOFDSTUK 2: INVLOED VAN DE VERENIGDE STATEN

“America has no permanent friends or enemies, only interests.”

- Henry Kissinger

De Verenigde Staten kennen een lange traditie van non-interventionisme en antikolonialisme en laten zich bovendien graag voorstaan op hun waarden van vrijheid en democratie en de vermeende voortrekkersrol die zij hierin gespeeld zouden hebben. In 1941 waren zij er nog voor verantwoordelijk dat het principe van zelfdeterminatie werd opgenomen in de *Atlantic Charter*, dat als doel had de basis te leggen voor de naoorlogse wereld. Dat in ogenschouw nemende werpt zich de vraag op welk motief er voor de Verenigde Staten speelde om in 1953 tienduizend kilometer verderop een coup d'état te orkestreren en daarmee en daarna de soevereiniteit van een andere staat te schenden. Een staat nota bene die zich nooit vijandig tegenover de Verenigde Staten had opgesteld en waarvan de regering bovendien op democratische wijze tot stand was gekomen. Dat de democratisch geuite wil van het volk zo opzij werd geschoven, doet daarnaast de vraag rijzen wat van deze actie en van de verdere bemoeienissen die erop volgden de gevolgen waren voor het nationalisme in Iran. En tot slot: hoe dit nationalisme uiteindelijk werd uitgebuit door de politieke aanvoeder ervan, Ruhollah Khomeini.

§2.1 AARD EN MOTIEF VAN INTERVENTIE

Allereerst dus de vraag wat die Amerikaanse invloed nu precies behelsde en wat daarvan het motief was. Die invloed begon in 1951, toen Mossadeq de olie-industrie nationaliseerde. Die beslissing leidde tot grote woede bij de Britse regering, die in reactie hierop een olie-embargo tegen Iran instelde. De Verenigde Staten steunden dit embargo; niet alleen direct door zelf aan dit embargo mee te doen, maar ook door te voorkomen dat andere landen Iraanse olie kochten, door te dreigen met het stoppen van het verlenen van hulptegoeden. Met de verkiezing van Dwight D. Eisenhower tot president kwam in 1953 een regering in de Verenigde Staten aan het roer die welwillend stond tegenover een interventionistischere buitenlandpolitiek. Zo werd in datzelfde jaar, in samenwerking met de Britten, een coup d'état gearrangeerd die de democratisch gekozen regering-Mossadeq omverwierp en de macht teruglegde bij de sjah.³⁷

³⁷ Maryam Panah, *The Islamic Republic and the World: Global Dimensions of the Iranian Revolution* (Londen 2007) 19.

Over de vraag wat het motief was achter deze coup d'état, die de eerste keer vormde dat de Verenigde Staten een buitenlandse regering omverwierpen,³⁸ bestaat geen eenduidig antwoord. Lawrence L. Whetten betoogt dat het beteugelen van de Sovjetexpansie de drijfveer hierachter was en wijst daarbij op de ligging van Iran in een gebied waar de geschiedenis lang al Russische aspiraties lagen.³⁹ Met hem beziet ook Mostafa T. Zahrani de beslissing om in Iran in te grijpen in het licht van de Koude Oorlog en noemt hierbij de vrees van de regering-Eisenhower dat de Sovjet-Unie met hulp van de Iraanse communistische partij, de Tudeh Partij, het land in haar greep zou krijgen.⁴⁰ Hij wijst op de timing van het eerste goedkeuren van de coup, twee weken na de inauguratie van Eisenhower, die erop zou moeten duiden dat dit plan werd ingegeven door een nieuw activistisch buitenlandbeleid. Dat het bedwingen van de Sovjetexpansie een belangrijke reden was is niet ondenkbaar wanneer in ogenschouw wordt genomen wie in de regering-Eisenhower het buitenlandbeleid bepaalden. Naast Eisenhower zelf waren dat de broers John Foster Dulles en Allen Dulles, respectievelijk als minister van Buitenlandse Zaken en als voorzitter van de C.I.A. Beiden hoorden tot de felste *cold warriors* die iedere veronderstelde mogelijkheid tot het voorkomen van een 'tweede China' niet onbenut wilden laten.⁴¹

Ervand Abrahamian verwerpt echter dergelijke politieke motieven en duidt de coup in plaats daarvan als een 'joint British– American venture to preserve the international oil cartel.'⁴² Hij maakt deel uit van een groep historici die meent dat de beslissing tot de coup d'état voornamelijk werd ingegeven door economische overwegingen. Mary Ann Heiss erkent dat het Westen weliswaar de Sovjetexpansie wilde indammen, maar laat de economische overwegingen zwaarder wegen. Zij draagt hierbij aan dat het Westen de strijd aanging met nationalistische regeringen, omdat die tot instabiele economische situaties zouden leiden en de economische relatie met het Westen wilden wijzigen ten koste van de Westerse belangen.⁴³ Paine en Schoenberger wijzen erop dat het herinrichten van de wereldeconomie ten gunste van de Verenigde Staten het doel werd tijdens en na de Tweede Wereldoorlog en dat het Iranbeleid van de Verenigde Staten, dat hiertoe meer dan eens tegen het Britse belang indruiste, dan ook in dit licht moet worden bezien.⁴⁴ Het lijkt de meest overtuigende visie. Het argument van Zahrani waarin hij op de timing wijst teneinde aan te tonen dat een activistisch buitenlandbeleid ten grondslag zou liggen aan de coup, is weinig overtuigend. In hetzelfde artikel onderscheidt hij de

³⁸ Kinzer, *All the Shah's Men*, x.

³⁹ Whetten, *The Lessons of Iran*, 391.

⁴⁰ Mostafa T. Zahrani, 'The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Retrospect', *World Policy Journal*, Vol. 19, No. 2 (2002) 93.

⁴¹ Kinzer, *All the Shah's Men*, 4.

⁴² Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 118.

⁴³ Heiss, 'The United States, Great Britain, and the Creation of the Iranian Oil Consortium, 1953-1954', 511.

⁴⁴ Paine en Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers', 16.

regering-Eisenhower van diens voorganger door haar 'avowedly pro-business' te noemen en laat vervolgens na duidelijk te maken waarom de timing niet ook in de richting van dat aspect zou kunnen wijzen. Twijfel die al dan niet over het economische motief van de coup kan bestaan, bestaat in ieder geval niet over het economische resultaat ervan. Waar de Iraanse olieproductie voor de coup nog een puur Britse aangelegenheid was, hadden de Verenigde Staten na de coup veertig procent ervan in handen.⁴⁵

Beide overwegingen, de eigen economische belangen in Iran en de vrees dat het land aan de Sovjet-Unie ten prooi zou vallen, werden versterkt door de angst dat Iran als voorbeeld kon dienen voor andere landen en dat met Iran wellicht het gehele Midden-Oosten zou vallen. Dat was, gezien ook de andere oliebelangen daar, een voor de Verenigde Staten onaanvaardbaar perspectief.⁴⁶

In de 25 jaar vanaf de coup dat de Verenigde Staten invloed hadden op het beleid in Iran zijn twee zaken aan te wijzen die er tussenuit springen. Allereerst de Amerikaanse rol bij het ontstaan van de Iraanse geheime politie, de SAVAK, die in 1957 met hulp van de C.I.A. tot stand kwam. De SAVAK was verantwoordelijk voor de onderdrukking van politieke tegenstanders en demonstranten, en was daarin dusdanig actief dat Iran in 1975 door Amnesty International werd aangewezen als het land met de slechtst gestelde mensenrechten ter wereld.⁴⁷ Het tweede en wellicht meest ingrijpende punt waarop de Verenigde Staten hun invloed aanwendden, was de Iraanse economie. Die werd met de zogenoemde Witte Revolutie totaal getransformeerd, teneinde Iran in het kapitalistische systeem op te nemen en behelsde landhervormingen, mechanisatie en urbanisatie.⁴⁸

§2.2 CONSEQUENTIES VOOR NATIONALISME

Het anti-imperialistische sentiment in Iran had zich tot 1953 voornamelijk op Groot-Brittannië gericht en in mindere mate ook op de Sovjet-Unie. De Verenigde Staten daarentegen werden aanzienlijk positiever beschouwd; behulpzaam zelfs in de strijd tegen imperialisme, terwijl Iran door andere landen werd uitgebuit.⁴⁹ De Amerikaanse betrokkenheid bij de coup van 1953 maakte daar vanzelfsprekend een einde aan. Die betrokkenheid betekende immers niet alleen het

⁴⁵ Zahrani, 'The Coup That Changed the Middle East', 96.

⁴⁶ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 19.

⁴⁷ Ibidem, 20.

⁴⁸ Ibidem, 19; Ervand Abrahamian, 'Structural Causes of the Iranian Revolution', *MERIP Reports*, No. 87, *Iran's Revolution: The Rural Dimension* (1980) 23.

⁴⁹ Kinzer, *All the Shah's Men*, ix.

principe van een soevereiniteitsschending, nota bene tegen een democratisch gekozen en zeer populaire premier, maar leidde concreet ook naar een terugkeer van de situatie die in de eerste plaats nu juist tot die nationalistische regering had geleid. Een situatie waarin buitenlandse machten zich de Iraanse grondstoffen toe-eigenden.

De Amerikaanse betrokkenheid bij de coup en de invloed op de sjah betekende naast het geheel ontbreken van enige legitimiteit bij de sjah tevens dat de Verenigde Staten verantwoordelijk werden gehouden voor al het negatieve dat erop volgde, zoals de politieke onderdrukking en de sociale en economische tekortkomingen. Die felle houding tegen de Verenigde Staten was een sentiment dat van links tot rechts gedeeld werd en ging gepaard met demonstraties en oproepen tot het doden van Amerikaanse adviseurs, diplomaten en andere ‘American espionage nests’.⁵⁰ De coup wierp niet alleen Mossadeq omver, maar betekende ook het einde van vakbonden, beroepsorganisaties en alle onafhankelijke politieke partijen, hetgeen leidde tot een enorme kloof tussen het regime en de twee moderne klassen: de middenklasse en de stedelijke arbeidersklasse.⁵¹

Ondanks de harde onderdrukking staken protesten de kop op en gaven dan ook blijk van de grote mate van ontevredenheid onder de Iraanse bevolking. Die protesten varieerden van protesten tegen veronderstelde verkiezingsfraude tot protesten tegen de economische toestand. Dat de Amerikaanse invloed op het Iraanse regime een belangrijke oorzaak was van die grote ontevredenheid blijkt uit de aanbevelingen die Washington begin jaren zestig aan de sjah deed in een poging zijn populariteit te vergroten. Hierin werd hij geadviseerd om een onafhankelijke positie te veinzen, door zich harder uit te spreken tegen het Westen en een respectvollere toon aan te slaan tegen het nationalisme en de daarbij behorende aanhang.⁵²

De gevolgen van de omvorming van de Iraanse economie in deze periode, teneinde Iran in het kapitalistische systeem op te kunnen nemen, waren enorm en raakten het merendeel van de Iraanse bevolking uit alle klassen. De modernisatie, mechanisatie en urbanisatie die hier onderdeel van waren betekenden niet alleen dat de economie op zijn kop werd gezet, maar eveneens de samenleving in zijn geheel. Hoewel armoede en inkomensongelijkheid al ruimschoots bestonden voor de Witte Revolutie en Iran wat de inkomensongelijkheid betreft wereldwijd zelfs een uitschieter was, werd de Witte Revolutie door de staat opgelegd, die zich daarmee aan de economie verbond. De consequentie daarvan was dat de Iraanse overheid, en daarmee de

⁵⁰ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 35.

⁵¹ Abrahamian, 'Structural Causes of the Iranian Revolution', 22.

⁵² Panah, *The Islamic Republic and the World*, 23.

Verenigde Staten, nu verantwoordelijk werden gehouden voor alle economische en sociale misère.⁵³

In de ongeregeldheden die eind jaren zeventig uitbraken in aanloop naar en tijdens de Iraanse Revolutie, springen twee zaken er tussenuit die het anti-imperialistische karakter van de revolutie kenschetsen. Allereerst het feit dat niet alleen overheids- en strategisch belangrijke gebouwen het moesten ontgelden, maar dat daarnaast ook bioscopen doelwit werden van de revolutionaire menigte omdat die werden gezien als een symbool van het Westen.⁵⁴ Het tweede punt is de gijzeling van de Amerikaanse ambassade in 1979. Die werd uitgevoerd door studenten zonder dat hier een politiek leider voor verantwoordelijk was, hetgeen blijk geeft van het onder het volk heersende sentiment. Een belangrijk motief hierachter was de coup van 1953 en de vrees dat de Verenigde Staten weer zouden ingrijpen. De gijzelaars maakten een herhaling van dat scenario op deze manier onwaarschijnlijk.⁵⁵

§2.3 POLITIEKE DOORWERKING

Dat het de clerici waren die de politieke vertolkers werden van dit anti-imperialistische nationalisme berust niet op toeval, maar vloeit voort uit de door de Verenigde Staten gecreëerde politieke realiteit. De coup had als resultaat dat de seculiere variant van het nationalisme vanwege haar falen uitliep op een desillusie. Bovendien werd deze groep, en met haar iedere andere politieke oppositie, nu vervolgd. Dit leidde ertoe dat het nationalistische verzet zich nu via andere wegen begon te manifesteren en door religieuze leiders werd opgepakt.⁵⁶ Bovendien werd, doordat politieke oppositie ontbrak en daardoor ook de politieke kanalen om op verandering aan te sturen, een omverwerping van het regime in werkelijkheid de enige mogelijkheid veranderingen te verwezenlijken. Dat verklaart de massale en heterogene aard van de revolutionaire coalitie van eind jaren zeventig.⁵⁷

Als meest uitgesproken tegenstander van het regime werd Ruhollah Khomeini van die coalitie de aanvoerder. In 1963 keerde hij zich tegen vermeende verkiezingsfraude, de bevriende relatie met Israël tegen de Arabische Wereld en het zogenoemde ‘capituleren’, waarmee hij doelde op een doorgevoerde onschendbaarheid voor Amerikaanse soldaten. Het zo fel en zo openlijk de strijd aangaan met het regime van de sjah bleef niet zonder consequenties, hetgeen blijkt uit de

⁵³ Abrahamian, 'Structural Causes of the Iranian Revolution', 23.

⁵⁴ Homan, 'The Origins of the Iranian Revolution', 674.

⁵⁵ Zahrani, 'The Coup That Changed the Middle East', 98.

⁵⁶ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 35.

⁵⁷ Abrahamian, 'Structural Causes of the Iranian Revolution', 26.

gevangenschap van Khomeini in 1963 en 1964 en zijn verbanning naar het buitenland in datzelfde jaar. Niettemin bleef hij van daaruit oppositie voeren en kon dat nu nog ongeremder doen dan in Iran. Met behulp van cassettebanden wist hij zijn boodschap door heel Iran te verspreiden.⁵⁸

Khomeini's ambitie ging verder dan alleen het omverwerpen van het prowesterse regime en diende uit te monden in de inrichting van een strengislamitische staat. Dat kon niettemin alleen worden bereikt met anti-imperialistische en nationalistische retoriek. Maryam Panah wijst op de seculiere en populistische elementen hierbij, die alle gemeen hadden dat ze zich tegen het imperialisme en tegen het Westen richtten, en die nodig waren om het gehele en in wezen zo heterogene volk achter zich te verenigen in plaats van alleen zijn religieuze volgelingen: 'In sum, by concentrating on 'anti-imperialism' and the need to combat foreign – largely US – conspiracies, Khomeini's populist rhetoric served to establish the hegemonic leadership of a small clerical elite over a large spectrum of the population.'⁵⁹

Die visie wordt onderschreven door Gobarshan Bhagat. Hij wijst erop dat Khomeini zijn antiwesterse retoriek bleef uiten ook toen de sjah het land al was ontvlucht en de omverwerping dus al bereikt was. Reden hiervoor was weer dat zulke retoriek het middel vormde om de massa, bestaande uit vele verschillende groepen met verschillende belangen, verenigd te houden.⁶⁰ De gijzeling van de Amerikaanse ambassade, waarvan de oorzaken hier al eerder zijn genoemd, onderstrepen die rol van het nationalisme in de machtsconsolidatie van Khomeini. Door onder meer deze gijzeling, waarvoor onder de Iraniërs groot enthousiasme bestond, van de Iraanse studenten publiekelijk te steunen en een snelle oplossing van de gijzelingscrisis tegen te houden,⁶¹ wist Khomeini het volk achter zich te houden.⁶²

§2.4 BALANS

De Amerikaanse beslissing in Iran te interveniëren was er dus een met grote gevolgen. Het betekende naast het schenden van de Iraanse soevereiniteit door het omverwerpen van de populaire en democratisch gekozen Mossadeq, eveneens een terugkeer naar de gehate olie-exploitatie. Het leidde in de jaren erna tot politieke onderdrukking door het regime en de

⁵⁸ Gene Burns, 'Ideology, Culture, and Ambiguity: The Revolutionary Process in Iran', *Theory and Society*, Vol. 25, No. 3 (1996) 365.

⁵⁹ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 65; Ibidem 51.

⁶⁰ G. Bhagat, 'Khomeini: Leader of Islamic Revolution in Iran', *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 1 (1987) 38.

⁶¹ Said Amir Arjomand, *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran* (New York 1988) 102.

⁶² R. K. Ramazani, 'Iran's Foreign Policy: Contending Orientations', *Middle East Journal*, Vol. 43, No. 2 (1989) 208.

SAVAK en het omkeren van de Iraanse economie en samenleving. Dit met gevolg een nog feller anti-imperialisme, dat zich nu voornamelijk tegen de Verenigde Staten richtte. Doordat politieke oppositie onderdrukt werd kwam die oppositie nu uit religieuze hoek. Khomeini wist er door zijn anti-imperialistische retoriek in te slagen alle verschillende groepen die zich tegen de sjah hadden gekeerd achter zich te verenigen en zo zijn macht te consolideren.

HOOFDSTUK 3: INVLOED VAN IRAK

“No nation could preserve its freedom in the midst of continual warfare.”

- James Madison

Van 1979 tot 1982 verkeerde Iran in een revolutionaire crisismode. De overheid en de economie waren ineengestort en een strijd was gaande tussen conservatieve clerici en gematigde seculieren over wie de macht in handen zou krijgen.⁶³ Te midden van die chaos kreeg Iran te maken met nog een uitdaging, te weten een oorlog met buurland Irak. De Iraakse casus wijkt af van de Britse en Amerikaanse interventie waarmee Iran voorheen te maken had. Dat geldt niet alleen voor de aard van de interventie – in plaats van controle over de Iraanse regering uit te oefenen ging het nu om een oorlog – maar geldt ook voor het land achter de interventie, namelijk een land uit het Midden-Oosten, een buurland zelfs, in tegenstelling tot een Westers land. Ook Iran zelf wijkt in dit geval af, daar de overheid nu bestond uit nationalistische politici en niet meer uit door imperialistische krachten bestuurde politici. In die situatie dienen de vragen zich aan: allereerst wat van die oorlog het motief was; daarnaast tot welk sentiment dit leidde; en tot besluit wat daar de politieke doorwerking van was.

§3.1 AARD EN MOTIEF VAN INTERVENTIE

De Iraakse interventie begon in 1980 met het steunen van de Iraanse oppositie.⁶⁴ Omdat van de 45 miljoen Iraanse inwoners 4 miljoen Koerden en 1 miljoen Arabieren deel uitmaakten, leek Iran kwetsbaar te zijn voor etnische verdeeldheid. Dat deed Irak ertoe besluiten de interventie uit te breiden naar het steunen van Koerdische rebellen en Arabische nationalistien.⁶⁵ In datzelfde jaar werd door Irak steun verleend aan een op handen zijnde coup van het Iraanse leger, door tientallen miljoenen dollars te verlenen en gebruikmaking van Iraakse gevechtsvliegtuigen toe te staan en daarnaast de grens in een constante staat van mobilisatie te houden.⁶⁶

Die coup mislukte, wat Irak ertoe deed besluiten in september 1980 over te gaan tot een invasie. Dat betekende het begin van de acht jaar durende Irak-Iranoorlog, die een van de langste en bloedigste oorlogen uit de moderne tijd zou worden en waarbij er voor het eerst op grote

⁶³ Richard C. Martin e.a., *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (New York 2004) 357.

⁶⁴ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 81.

⁶⁵ Ward, *Immortal*, 243.

⁶⁶ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 82.

schaal chemische wapens tegen een bevolking – in dit geval de Iraanse – werden ingezet.⁶⁷ In mei 1983 werd het Iraakse leger uit Iran verdreven en verplaatste de strijd zich naar Iraaks grondgebied.⁶⁸

Het militair ingrijpen werd ingegeven door een onderschatting van Iran,⁶⁹ waarvan de maatschappelijke, economische, bureaucratische en militaire situatie vanwege de revolutie overhoop lag. Wellicht nog belangrijker dan Irans interne situatie was haar internationale situatie. Iran bevond zich totaal geïsoleerd en omdat zowel de relatie met de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie gespannen was, kon Irak er zeker van zijn dat Iran niet op militaire steun zou kunnen rekenen.⁷⁰ Bovendien kon Irak omgekeerd wel op steun van zowel het Westen, de Sovjet-Unie als andere Arabische landen rekenen.⁷¹

Strategisch gezien zijn de motieven duidelijk: een onderschatting van de Iraanse militaire mogelijkheden deed Saddam Hussein ertoe besluiten Iran binnen te vallen. Gedacht werd binnen enkele weken Iran een vernietigende slag te kunnen hebben toegebracht.⁷² Maar over de daarachterliggende motieven bestaat geen consensus. Een visie die door Nita M. Renfrew wordt aangehouden en die bijval vindt van Maryam Panah, is dat Iran de werkelijke aanjager van het conflict is en dat de Iraakse motieven als defensief zouden kunnen worden bestempeld. Zij wijst op de Iraanse pogingen de revolutie naar andere landen, en naar Irak in het bijzonder, over te laten slaan.⁷³ Irak had een sjitische populatie van zestig procent, die met discriminatie en onderdrukking van de Iraakse overheid en de soennitische minderheid in het land te maken had.⁷⁴ Hierdoor had de Iraanse overheid haar pijlen in de eerste plaats op Irak gericht in haar pogingen de revolutie te verspreiden en zou niet rusten 'until the final overthrow of the criminal, imperialist and Zionist agent regime of the treacherous Saddam Hussein'.⁷⁵

Ook Efraim Karsh ziet de Irak-Iranoorlog als een in feite defensieve Iraakse actie. Hij beziet het conflict in een geopolitieke context tussen twee ongelijke buurlanden. Ongelijk niet in etnische of religieuze zin, maar ongelijk in termen van macht: het van oudsher grotere en

⁶⁷ Zahrani, 'The Coup That Changed the Middle East', 98.

⁶⁸ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 171.

⁶⁹ William R. Polk, *Understanding Iran: Everything You Need to Know, From Persia to the Islamic Republic, From Cyrus to Ahmadinejad* (New York 2009) 149.

⁷⁰ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 82.

⁷¹ Ibidem, 85-86; Ibidem, 90.

⁷² Michael Axworthy, *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic* (New York 2013) 197.

⁷³ Nita M. Renfrew, 'Who Started the War?', *Foreign Policy*, No. 66 (1987) 98; Panah, *The Islamic Republic and the World*, 71.

⁷⁴ Efraim Karsh, 'Geopolitical Determinism: The Origins of the Iran-Iraq War', *Middle East Journal*, Vol. 44, No. 2 (1990) 265.

⁷⁵ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 73.

machtigere Iran enerzijds tegenover het kleinere en zwakkere Irak anderzijds.⁷⁶ Irak kent een ongunstige geografie die haar kwetsbaar maakt en is bijna volledig omsloten door andere staten. Met een kustlijn van slechts 15 kilometer aan de Perzische Golf is het voor de belangrijkste bron van inkomsten, de olie-export, ofwel afhankelijk van buurlanden, of moet het dusdanig dicht bij de Iraanse grens in de buurt komen dat de export in potentie constant in het geding is. Het behouden van de stabiele status quo in de regio was voor Irak dan ook essentieel voor haar voortbestaan en de Iraanse pogingen de revolutie over te laten slaan en zo de krachtsverhoudingen te veranderen onacceptabel.⁷⁷

Hiertegenover staat de visie welke Irak als agressor ziet en de schuld bij Saddam Hoessein legt. Michael Axworthy erkent dat Iran probeerde haar revolutie te exporteren en erkent eveneens dat dit leidde tot onrusten in Irak, maar verwerpt de opvatting dat Hussein genoodzaakt was deze dreigende destabilisatie met een invasie tegen te gaan. Hij wijst op de dominantie van Hussein en diens Ba'ath-partij die niet serieus in het geding zou zijn geweest en dat, zelfs wanneer dat wel het geval was, het binnenvallen van Iran niet de oplossing zou zijn geweest. Hij zoekt het motief in plaats daarvan bij de persoonlijke ambitie van Hussein, 'who fancied himself as a warlord',⁷⁸ om controle over de strategisch belangrijke Shatt al-Arab rivier en de olievelden van Khuzestan in handen te krijgen. Hij wijst daarnaast op Husseins wens de Iraanse moellahs en hun tegen Irak gerichte propaganda neer te slaan, niet uit een angst voor destabilisatie, maar uit een afkeer en minachting. Tot slot zou ook diens verlangen binnen de Arabische Wereld als krachtig leider en beschermer van Arabiërs over te komen een rol hebben gespeeld.⁷⁹

Ook Steven R. Ward en Ervand Abrahamian leggen de schuld bij Hussein: Ward met dezelfde argumenten als Axworthy en Abrahamian met specifiek de controle over de Shatt al-Arab rivier als belangrijkste motief.⁸⁰ De invasie en annexatie van Koeweit in 1990 laten over het algemene karakter en de ambities van Hussein in ieder geval geen misverstand bestaan, en er is geen reden om niet aan te nemen dat die ook in 1980 een belangrijke rol hebben gespeeld. De zelfoverschatting van Hussein, die voor Irak een scenario voor ogen had waarin het een soortgelijke rol zou spelen als Israël tijdens de zesdaagse oorlog,⁸¹ strookt bovendien niet met het door Renfrew geschetste beeld waarin Hussein de angst zou hebben laten regeren.

⁷⁶ Karsh, 'Geopolitical Determinism', 257.

⁷⁷ Ibidem, 258.

⁷⁸ Axworthy, *Revolutionary Iran*, 189.

⁷⁹ Ibidem, 188-189.

⁸⁰ Ward, *Immortal*, 243; Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 171.

⁸¹ Axworthy, *Revolutionary Iran*, 192.

§3.2 CONSEQUENTIES VOOR NATIONALISME

De vraag wie werkelijk de meeste blaam treft voor de oorlog terzijde schuivend, is het voor het Iraanse nationalisme veel relevanter te bezien hoe de oorlog daar beschouwd werd. De naam die de oorlog in Iran kreeg maakt dat duidelijk: *Jang-e Tabmili*, de opgelegde oorlog. Die Iraakse agressie – al dan niet bestaand, maar in ieder geval als zodanig ervaren – bracht in Iran een fel nationalisme teweeg.⁸² De directe consequentie van de oorlog was dat het volk haar aandacht richtte op het verdedigen van de natie en de revolutie en zich hierdoor verenigde.⁸³ Het conflict werd gezien als een patriottische en tegelijkertijd religieus geïnspireerde revolutionaire oorlog, waarin zelfs zij die grote twijfels hadden over de richting die Iran opging die twijfels opzij zetten, om zo als één land sterk te zijn in een tijd van nationale nood.⁸⁴

Dat sentiment kwam tot uiting in de vele vrijwilligers die zich aanmeldde om Iran al dan niet met hun leven te verdedigen. Steven R. Ward wijst op het aantal vrijwilligers dat zodanig groot was dat ze niet allemaal in de Revolutionaire Garde of in het reguliere leger konden worden opgenomen. Velen werden in plaats daarvan ingezet voor totaal andere doeleinden, zoals het bestrijden van de drugssmokkel.⁸⁵ Een van de tactieken waar zij die wel in de oorlog werden ingezet voor in aanmerking kwamen, waren de zogenoemde menselijke-golfaanvallen, waarbij grote groepen de mijnevelden werden ingestuurd om zo de weg vrij te maken voor de strijdkrachten. Dat de Iraanse staat werd gezien als islamitisch en de Iraakse regering als een ongelovige overheid die de sjiëten onderdrukte, gaf aan het nationalisme een religieuze lading en felheid, en gaf aan duizenden het geloof dat hun inzet Iran te verdedigen een hemelse beloning zou opleveren.⁸⁶

Zij die sneuvelden gaven niet alleen met hun inzet blijk van het Iraanse nationalistische sentiment, maar waren ook met en na hun dood van betekenis voor het Iraanse nationalisme doordat het martelaarschap werd verheerlijkt. William R. Polk ziet deze verheerlijking als een van de karakteristieken van de Iraanse cultuur, waarbij hij wijst op het zoroastrisme en de vroege sjia waarin dat zich ook manifesteerde. De tienduizenden Iraniërs die omkwamen in deze zelfmoordmissies werden vereerd als helden en groeiden uit tot symbolen van de revolutie.⁸⁷ Het martelaarschap werd niet als gruwelijk en weerzinwekkend ervaren zoals dat in veel

⁸² Ward, *Immortal*, 242.

⁸³ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 98.

⁸⁴ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 176.

⁸⁵ Ward, *Immortal*, 248.

⁸⁶ Ray Takeyh, 'The Iran-Iraq War: A Reassessment', *Middle East Journal*, Vol. 64, No. 3 (2010) 368.

⁸⁷ William R. Polk, *Understanding Iran: Everything You Need to Know, From Persia to the Islamic Republic, From Cyrus to Ahmadinejad* (New York 2009) 150.

samenlevingen dikwijls het geval is, maar verbond de samenleving in plaats daarvan aan de oorlog en aan de Iraanse staat. Kritiek op een van beide werd zo niet alleen als onpatriottisch ervaren, maar zelfs als heiligschennis tegen de doden.⁸⁸

De oorlog had ook grote consequenties voor Irans internationale oriëntatie. Alle buitenlandse steun aan Irak en de geïsoleerde positie van Iran maakte dat Iran in zichzelf gekeerd raakte en wantrouwend en afkerend tegenover de buitenwereld kwam te staan.⁸⁹ Dat de internationale gemeenschap toeliet en zelfs mogelijk maakte dat Iraanse troepen en Iraanse burgers tijdens de oorlog het slachtoffer werden van chemische wapens, heeft daaraan niet bijgedragen en leidde tot een besef dat Iran op hulp niet hoefde te rekenen, maar in plaats daarvan op zichzelf was aangewezen.⁹⁰

§3.3 POLITIEKE DOORWERKING

Een van de motieven van Saddam Hussein om de oorlog te beginnen was dat het Iraanse regime kwetsbaar leek. Waar tal van verschillende groepen tijdens de Iraanse revolutie nog samen hadden opgetrokken om de sjah omver te werpen, waren deze zelfde groepen na de verwezenlijking daarvan in een onderlinge machtsstrijd verwickeld geraakt. Het strengislamitische regime had te maken met veel protesten en had grote moeite de macht in handen te houden.⁹¹ De invasie van het Iraakse leger leidde echter niet tot de omverwerping van het fragiele regime. Waar het daarentegen dus wel toe leidde, was een nationalistisch sentiment onder de Iraanse bevolking die, hierdoor verenigd, achter het nationalistische regime ging staan. Kritiek op het regime in tijden van oorlog werd gezien als onpatriottisch, verraad zelfs tegenover het land en de strijdende troepen. Oppositiegroepen die zich voor de oorlog nog hadden verzet tegen het beleid van Khomeini, of zelfs tegen alleen de extreme elementen ervan, legden zichzelf nu het zwijgen op, of vonden op zijn minst geen weerklank meer.⁹² Door een eventueel verlies van de oorlog een nationale schande te noemen, wist Khomeini in te spelen op het Iraanse nationalisme en het volk achter zich te krijgen.⁹³

De oorlog betekende eveneens een afleiding van de beroerde binnenlandse situatie. Het vormde zowel de verklaring van de problemen alsook het excuus om de oplossingen ervan uit te

⁸⁸ Polk, *Understanding Iran*, 151.

⁸⁹ Adam Tarock, 'Iran-Western Europe Relations on the Mend', *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 1 (1999) 43.

⁹⁰ Takeyh, 'The Iran-Iraq War', 383.

⁹¹ Ward, *Immortal*, 242.

⁹² Polk, *Understanding Iran*, 151.

⁹³ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 101.

stellen.⁹⁴ De oorlogstijd werd daarnaast aangevoerd om de invloed van de staat op veel terreinen uit te breiden en allerlei wetten door te voeren, zoals het verplicht gesluierd gaan voor vrouwen die, wanneer zij dit niet zouden doen, de troepen zouden demoraliseren.⁹⁵ De oorlog gaf het regime bovendien de legitimatie – middels de Revolutionaire Garde – harder op te treden tegen kritische geluiden, om zogenaamd de nationale veiligheid te kunnen waarborgen. Het betekende in werkelijkheid het einde van de oppositie en van de gematigden binnen de eigen regering.⁹⁶

Dat Irak tijdens de oorlog steun kreeg van de internationale gemeenschap en van de Verenigde Staten in het bijzonder, maakte het voor het Iraanse regime mogelijk de oorlog voor te stellen als een strijd tegen het imperialisme, dat de – eveneens anti-imperialistische – Iraanse Revolutie terug zou willen draaien.⁹⁷ Saddam Hussein werd voorgesteld als een agressor die in opdracht van de Verenigde Staten zou handelen, en de oorlog was een kans '[to] cut off the hands of America, which emerged from Saddam's sleeve'.⁹⁸ Zo konden critici van het regime worden weggezet als samenzweerders van het wereldimperialisme,⁹⁹ een aantijging die effectief was in een land dat vanwege de decennialange invloed van imperialistische krachten in die richting zeer wantrouwig was geworden.¹⁰⁰

§3.4 BALANS

De Irak-Iranoorlog had dus grote gevolgen. In plaats van het fragiele regime uit het zadel te stoten, schiep het juist de situatie waarin het regime haar macht kon consolideren. De oorlog leidde tot een natie die zich achter het regime verenigde en tot een situatie waarin de aandacht van binnenlandse problemen werd afgeleid, waar kritiek verstomde en waar het uitbreiden van de macht en onderdrukking van de staat konden worden gelegitimeerd. Dat Irak door veel landen werd gesteund en dat het bovendien haar gang mocht gaan met de inzet van chemische wapens tegen zowel Iraanse strijdkrachten als burgers, is een belangrijke reden voor de geïsoleerde positie van Iran. Het leidde ertoe dat Iran in zichzelf gekeerd raakte en negatief kwam te staan tegenover de internationale gemeenschap.

⁹⁴ Fred Halliday, 'The Revolution's First Decade', *Middle East Report*, No. 156, *Iran's Revolution Turns Ten* (1989) 19.

⁹⁵ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 106.

⁹⁶ Renfrew, 'Who Started the War?', 99.

⁹⁷ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 100.

⁹⁸ Takeyh, 'The Iran-Iraq War', 367.

⁹⁹ Panah, *The Islamic Republic and the World*, 106.

¹⁰⁰ Ervand Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic* (Londen 1993) 4.

CONCLUSIE

§1 ONDERZOEKSVRAAG

Zoals hiervoor aangetoond, heeft Iran gedurende de twintigste eeuw een fel anti-imperialistisch nationalisme gekend. De invloed en interventie van Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Irak zijn hiervan de verklaring. Die invloed van Groot-Brittannië allereerst manifesteerde zich in de olie-exploitatie. De opbrengsten daarvan kwamen niet ten goede aan Iran en aan de Iraanse bevolking, maar vloeiden bijna volledig naar Groot-Brittannië. Een nationalisme dat zich vervolgens keerde tegen die situatie, tegen de imperiale macht in kwestie en tegen de eigen politici die daar in dienst van stonden, was het logische gevolg en plaveide de weg voor de eerste nationalisatie in de olielanden. De daarna volgende Amerikaanse interventie had betrekking op de politiek, economie en samenleving, en droeg bij aan een zo mogelijk nog feller anti-imperialistisch nationalisme. Dat sentiment werd van links tot rechts gedeeld en was een belangrijke oorzaak van de Iraanse Revolutie en de gijzeling van de Amerikaanse ambassade die daarin plaatsvond. De Iraakse interventie tot slot droeg op haar beurt eveneens bij aan een nationalistisch sentiment en verenigde het Iraanse volk in een tijd van economische en politieke chaos. Hulp van de internationale gemeenschap aan Irak was olie op het vuur voor het nationalisme en maakte van Iran naast een verenigd en nationalistisch volk ook een in zichzelf gekeerde natie.

§2 THEORIE

Terugkerend naar de stellingname van Moaddel, Tessler en Inglehart: zij houden staande dat nationalisme zich aandient onder buitenlandse dominantie en dat de vorm en intensiteit van die nationalistische reactie afhangen van de vraag of die dominantie cultureel, politiek en economisch van aard is. Dit onderzoek heeft die stelling op Iran getoetst, waaruit blijkt dat die in dat geval kloppend is. Zo leidde de Britse economische dominantie tot een anti-imperialistische reactie waarin nationalisatie van de olie-industrie de belangrijkste wens was. Met de politieke dominantie van de Verenigde Staten vanaf 1953 kreeg ook het nationalisme een vorm en intensiteit die zich daartegen verzette, wat uiteindelijk een belangrijke oorzaak was van de omverwerping van de sjah. De Irak-Iranoorlog en de Iraakse invasie daarin leverden vervolgens een nationalisme op waarin het martelaarschap tijdens die oorlog verheerlijkt werd.

Tassin beargumenteert daarnaast dat machthebbers munt konden slaan uit het nationalisme dat voortkwam uit de pogingen van buitenlandse mogendheden om invloed uit te oefenen. Dit onderzoek heeft die stelling in het geval van Iran onderzocht en stelt vast dat die ook daar gegrond is. Het strengislamitische regime consolideerde zijn macht door een anti-imperialistisch en nationalistisch sentiment – dat door de invasie van Irak en de steun daarbij van internationale mogendheden gefaciliteerd werd – onder het volk uit te buiten, en zo het volk achter zich te verenigen. Op basis van de bevindingen uit de eerste twee hoofdstukken kan bovendien worden vastgesteld dat haar hypothese ook overeind blijft wanneer deze op Iraanse politici wordt toegepast die niet aan het roer stonden, in concreto op Mossadeq en Khomeini, die beiden vanuit de oppositie het volk achter zich verenigden.

§3 ONDERZOEKSRESULTATEN EN AANBEVELINGEN

Kan op basis van dit onderzoek dan gesteld worden dat buitenlandse interventie steevast leidt tot een anti-imperialistisch nationalisme? Nee, dit onderzoek is slechts een case study van een uniek land met een unieke bevolking en heeft dan ook niet het gewicht om dergelijke verstrekkende beweringen uit te spreken. Niettemin duiden de nationalisaties die in navolging van de Iraanse olienationalisatie plaatsvonden – en die door Iran geïnspireerd werden – erop dat Westerse invloed en interventie een fundamentele keerzijde kan kennen dan alleen in het geval van Iran. Een omkering van het onderzoek is echter nodig voor het eventuele onderschrijven van die hypothese, waarbij gespecificeerd moet worden op het interveniërende land en waar het onderzoek zich uitbreidt naar haar interventies, in plaats van andersom zoals in dit onderzoek het geval is.

Een grotere stap, dat Westerse interventie leidt tot antiwesterse regimes, kan om diezelfde reden dus al helemaal niet worden gemaakt zonder daarbij uit de bocht te vliegen. Dat zou allereerst veronderstellen dat een anti-imperialistisch sentiment structureel leidt tot een dergelijke regering; iets wat in Iran weliswaar het geval is geweest, maar waarbij ook andere zaken moeten worden meegenomen, zoals het charisma van Mossadeq en Khomeini en de tekortkomingen van sjah Mohammad Reza Pahlavi.

In het geval van Iran zelf is dat echter wel een conclusie die uit dit onderzoek voortkomt. Zoals aangetoond hebben Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Irak met hun interventie een groot aandeel geleverd aan een zeer fel anti-imperialistisch nationalisme in Iran. Het is door in te spelen op datzelfde sentiment, dat nationalistische politici als Mossadeq en Khomeini het volk

uiteindelijk achter zich wisten te verenigen. In het geval van Khomeini is dat het duidelijkst. Dat hij als hoge geestelijke op seculiere elementen als nationalisme en anti-imperialisme moest terugrijpen om zijn politieke ambities van een strengislamitische staat te verwezenlijken, is allereerst ironisch, maar tegelijkertijd tekenend voor de enorme kracht en verstrekkende doorwerking die daar vanuit kunnen gaan.

Concreet heeft het uit het zadel stoten van de democratisch gekozen seculier-nationalistische Mossadeq 26 jaar opgeleverd waarin de Iraanse regering – zonder achting voor de mensenrechten daar – naar de pijpen danste van het Westen. De vraag of dat het waard was, kan worden beantwoord door te kijken naar de prijs die daar na afloop voor betaald is: een strengislamitische antiwesterse theocratie, die in eigen land de Iraniërs onderdrukt en daarbuiten terrorisme financiert. Zij viert dit jaar haar 36^e verjaardag.

LITERATUURLIJST

- Abrahamian, E., *A History of Modern Iran* (New York 2008).
- Abrahamian, E., *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic* (Londen 1993).
- Abrahamian, E., 'Structural Causes of the Iranian Revolution', *MERIP Reports*, No. 87, *Iran's Revolution: The Rural Dimension* (1980).
- Arjomand, S.A., *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran* (New York 1988).
- Axworthy, M., *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic* (New York 2013).
- Bayandor, D., *Iran and the CIA : The Fall of Mosaddeq Revisited* (New York 2010).
- Bhagat, G., 'Khomeini: Leader of Islamic Revolution in Iran', *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 1 (1987).
- Burns , G., 'Ideology, Culture, and Ambiguity: The Revolutionary Process in Iran', *Theory and Society*, Vol. 25, No. 3 (1996).
- Cole, J.R.I. en Deniz Kandiyoti, 'Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia: Introduction', *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 34, No. 2, *Special Issue: Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia* (2002).
- Collin, P.H., *Dictionary of Politics and Government* (Londen 2004).
- Ghods, M.R., 'Iranian Nationalism and Reza Shah', *Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 1 (1991).
- Halliday, F., 'The Revolution's First Decade', *Middle East Report*, No. 156, *Iran's Revolution Turns Ten* (1989).
- Heiss, M.A., 'The United States, Great Britain, and the Creation of the Iranian Oil Consortium, 1953-1954', *The International History Review*, Vol. 16, No. 3 (1994).
- Homan, R., 'The Origins of the Iranian Revolution', *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 56, No. 4 (1980).
- Karsh, E., 'Geopolitical Determinism: The Origins of the Iran-Iraq War', *Middle East Journal*, Vol. 44, No. 2 (1990).
- Kinzer, S., *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (Hoboken 2003).
- Martin R.C. e.a., *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (New York 2004).
- Moaddel, M., Mark Tessler en Ronald Inglehart, 'Foreign Occupation and National Pride: The Case of Iraq', *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 72, No. 4 (2008).

- Paine, C. en E. Schoenberger, 'Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954', *MERIP Reports*, No. 37 (1975).
- Panah, M., *The Islamic Republic and the World: Global Dimensions of the Iranian Revolution* (Londen 2007).
- Polk, W.R., *Understanding Iran: Everything You Need to Know, From Persia to the Islamic Republic, From Cyrus to Ahmadinejad* (New York 2009).
- Prashad, V., *The Darker Nations. A People's History of the Third World* (New York 2007).
- Ramazani, R. K., 'Iran's Foreign Policy: Contending Orientations', *Middle East Journal*, Vol. 43, No. 2 (1989).
- Renfrew, N.M., 'Who Started the War?', *Foreign Policy*, No. 66 (1987).
- Robertson, D., *The Routledge Dictionary of Politics* (Londen 2002).
- Seddon, D., *A Political and Economic Dictionary of the Middle East* (Londen 2004).
- Takeyh, R., 'The Iran-Iraq War: A Reassessment', *Middle East Journal*, Vol. 64, No. 3 (2010).
- Tarock, A., 'Iran-Western Europe Relations on the Mend', *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 1 (1999).
- Tassin, K.S., "Lift up your head, my brother": Nationalism and the genesis of the Non-Aligned Movement', *Journal of Third World Studies* 23, 1 (2006).
- Ward, S.R., *Immortal: A Military History of Iran and Its Armed Forces* (Washington, DC 2009).
- Whetten, L.L., 'The Lessons of Iran', *The World Today*, Vol. 35, No. 10 (1979).
- Zahrani, M.T., 'The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Retrospect', *World Policy Journal*, Vol. 19, No. 2 (2002).